

PREKARNI RAD

Sarita Bradaš, istraživačica Fondacije Centar za demokratiju

Bilten br. 004

Zrenjanin, 30. april 2018.

Praksa prekarnog rada i prekarnog zapošljavanja sve je raširenija u Srbiji.

Prekarni rad se najčešće određuje kao atipični, nestandardni oblika rada (rad na određeno, privremeni, povremeni rad, rad na nepuno radno vreme, različiti oblici prikrivenog i ilegalnog rada, rad na crno, samozaposlenost), kojeg karakteriše ograničen pristup socijalnom osiguranju, uskraćivanja zakonom zaštićenih prava iz rada, niske zarade, nemogućnost sindikalnog organizovanja, nesigurnost zadržavanja posla, rizik po zdravlje.

Upravo prekarni rad osujećuje zadovoljenje onih funkcija koje rad daje čoveku: ekonomsku sigurnost, socijalnu interakciju, strukturirano vreme, ostvarivanje identiteta i samopoštovanja kroz radnu ulogu i samoostvarenje pojedinca. Deprivacija navedenih funkcija rada ima pogubne socijalne i psihološke posledice.

Nekoliko decenija unazad bila je potpuno jasna granica između zaposlenosti (sigurnog, stalnog, plaćenog posla) i nezaposlenosti, unazad dvadesetak godina procesa tranzicije privrede Srbije i uvođenjem neoliberalnih koncepata deregulacije i fleksibilnosti ta granica se rastvara i narastaju prekarne forme rada kojima su najviše izloženi mladi kojima je to jedina ulaznica u svet rada. Iz dana u dan svedočimo razvoju ubistvenog kapitalizma koji prema Pjer Burdiju ima za posledicu

„eksploataciju sveta rada, društveno-klasnu stratifikaciju, otpuštanja radnika, nezaposlenost, prekarnost, prevladavanje privremenih poslova, privatizaciju javnih službi, uništavanje kolektivnih organizacija i socijalne države, sro-

zavanje postignutih standarda u domeni rada i socijalne legislature, pad kvaliteta života za većinu populacije planete, supresiju oblika participativne demokratije, marginalizaciju uloge sindikata i levice, potčinjavanje nacija-država zahtevima ekonomske slobode i interesa transnacionalnih kompanije, to jest, globalizacijskim procesima.”

Deindustrijalizacija privrede Srbije i porast uslužnog sektora koji angažuje lako zamenjive

i fleksibilne radnike, otpuštanja koja su deo strategije restrukturiranja, sve veći broj preduzeća koji zapošljavaju projektno, povremeno i privremeno. drastično je smanjilo kolektivnu moć radnika.

“Upravo prekarni rad osujećuje zadovoljenje onih funkcija koje rad daje čoveku: ekonomsku sigurnost, socijalnu interakciju, strukturirano vreme, ostvarivanje identiteta i samopoštovanja kroz radnu ulogu i samoostvarenje pojedinca. Deprivacija navedenih funkcija rada ima pogubne socijalne i psihološke posledice.

Fotografija: Robert Fai

Prekarizaciji rada u Srbiji doprinela je promena institucionalnog okvira tržišta rada (pre svega izmene Zakona o radu iz 2014. godine, koje su uprkos najavama o zakonu koji će doprineti lakšem zapošljavanju dovele do lakšeg otpuštanja, smanjivanju uloge sindikata, smanjivanju prava radnika i slabijoj zaštiti prava). Smanjenje sigurnosti zaposlenja u ime fleksibilizacije tržišta rada nije bilo praćeno povećanjem socijalne sigurnosti. Naprotiv i nivo socijalne sigurnosti je smanjen izmenama Zakona o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti pooštavanjem uslova za dobijanje naknade za slučaj nezaposlenosti i skraćivanjem vremena za koje se dobija naknada. Na taj način je odgovornost za socijalnu sigurnost prebačena na pojedinca. Poslednjim izmenama ovog Zakona ionako male naknade koje prima tek jedan od 24 nezaposlena dodatno su umanjene.

Država svojim merama za podsticanje zapošljavanja podstiče prekarni rad (zaposleni na javnim radovima se angažuju po ugovoru o privremenim poslovima i rade za mesečnu naknadu od 18 000 dinara). Prekarizaciji rada doprinosi visoka nezaposlenost, ogroman broj nezaposlenih koji se takmiče za malobrojne dostupne poslove. Struktura novoprijavljenih na evidenciju nezaposlenih upućuje na rastuću prekarizaciju rada u Srbiji. Iz godine u godinu raste udeo nezaposlenih koji na evidenciju dolaze zbog prekida radnog odnosa ili isteka radnog angažovanja. Nezaposlenost se smanjuje zahvaljujući sve manjem broju mladih koji dolaze iz škole na tržište rada i sve većem brisanju nezaposlenih zato što se nisu „redovno“ javljali službi za zapošljavanje. To je slika koja objašnjava prisustvo i posledice prekarnosti u Srbiji ali, istovremeno, i razloge za slabljenje moći sindikata i pad poverenja

“ Nezaposlenost se smanjuje zahvaljujući sve manjem broju mladih koji dolaze iz škole na tržište rada i sve većem brisanju nezaposlenih zato što se nisu „redovno“ javljali službi za zapošljavanje. To je slika koja objašnjava prisustvo i posledice prekarnosti u Srbiji ali, istovremeno, i razloge za slabljenje moći sindikata i pad poverenja radnika prema sindikatima.

radnika prema sindikatima. Podaci o zapošljavanju lica sa evidencije nezaposlenih s obzirom na vrstu radnog angažovanja ukazuju na prevalenciju prekarnog zapošljavanja. Prema

Izveštaju o radu Nacionalne službe za zapošljavanje od ukupnog broja nezaposlenih sa evidencije u 2017. godini 55% se zaposlilo na određeno vreme, a 25% je angažovano na privremeno-povremenim poslovima.

U situaciji velike ponude radne snage i male ponude poslova dolazi do daljeg snižavanja cene rada i pristajanja na poslove sa lošim radnim uslovima, bez mogućnosti ostvarivanja individualnih i kolektivnih prava. Prema podacima ARS u 2017. godini u Srbiji je 579.200 ljudi radilo na crno ne ostvarujući nikakva soci-

jalna i radna prava. Pored njih, među formalno zaposlenim kod poslodavca pravo na penzijsko osiguranje nije ostvarilo 28.800, bez prava na zdravstveno osiguranje je bilo 29.800, pravo na plaćeno bolovanje nije imalo 76.600, bez prava na plaćeni godišnji odmor bilo je 82.700 radnika i radnica. Više od 48 sati nedeljno, dakle iznad zakonski dozvoljenog maksimuma radilo 253.300 ljudi. Za prekovremeni rad plaćeno je samo 1,1% zaposlenih. Kako se moglo pročitati u ranijim izveštajima Zaštitnika građana, Srbija je jedinstvena u originalnosti pojedinih poslodavaca u kršenju prava iz rada i ucenjivačkom kapacitetu: zasnivanja

Fotografija: Robert Fai

radnog odnosa se uslovljava potpisivanjem „blanko otkaza“, i to tako što se uz ugovor o radu, daje i sporazum o prestanku radnog odnosa u kojem je ostavljeno nepopunjeno mesto za datum. Poslodavac tako može upisivanjem datuma aktivirati otkaz u bilo koje vreme što će za zaposlenog/zaposlenu imati za posledicu uskraćivanje prava na otpremninu, prava na novčanu naknadu, penzijsko i invalidsko osiguranje i zdravstveno osiguranje za vreme nezaposlenosti.

Poslodavci koji ne isplaćuju zarade ili ih ne isplaćuju na vreme, oni koji ne uplaćuju doprinose za socijalno osiguranje nisu predmet interesovanja državnih institucija iako na takav način zaposleni ostaju bez ostvarenog prava na zaradu i prava iz obaveznog penzijskog, invalidskog i zdravstvenog osiguranja koja im garantuje Ustav.

Riziku od prekarnosti nisu izloženi samo nezaposleni i zaposleni sa atipičnim ugovorima već sveviše zaposleni sa ugovorima neodređeno

vreme i to ne samo zaposleni u privatnom, već i u javnom sektoru.

Ilustrovaćemo to na primeru Zakona o načinu određivanja maksimalnog broja zaposlenih u javnom sektoru (“Sl. glasnik RS”, br. 68/2015).

“Srbija je jedinstvena u originalnosti pojedinih poslodavaca u kršenju prava iz rada i učenjivačkom kapacitetu: zasnivanja radnog odnosa se uslovljava potpisivanjem „blanko otkaza“, i to tako što se uz ugovor o radu, daje i sporazum o prestanku radnog odnosa u kojem je ostavljeno nepopunjeno mesto za datum.

Smanjenje broja zaposlenih u javnom sektoru usmereno je pre svega na zaposlene na neodređeno vreme, dok se restrikcije na zapošljavanje atipičnim ugovorima ostaju na nivou prethodnih rešenja (10% od broja zaposlenih na neodređeno vreme). Čak i u slučaju da dođe do potrebe za zapošljavanjem, desetina ma hiljada radnika koji će biti proglašeni viškom onemogućeno je da zasnuju radni odnos u javnom sektoru dok je

pomenuti Zakon na snazi. Sa druge strane, zakonodavac pravi izuzetke za angažovanje zaposlenih u prekarnim oblicima rada navodeći u članu 10. deset slučajeva kada broj angažovanih na određeno i po drugim osnovama angažovanja može da pređe 10%. Umesto da smanji troškove racionalizacijom država smanjuje sigurnost rada.

Istraživanje problema prekarnog rada otežano je zbog nedostupnosti podataka koji su značajni za indiciranje prekarnosti: broj zaposlenih kojima se isplaćuje minimna zarada, broj zaposlenih kojima se zarada isplaćuje sa zakašnjenjem ili se ne isplaćuje, broj privrednih subjekata koji su registrovani za privremeno zapošljavanje, broj radnika koji su angažovani preko agencija za privremeno zapošljavanje, podaci registrovane zaposlenosti s obzirom na vrstu ugovora, podaci o sindikalnoj gustini, nedostupnost registra sindikalnih organizacija, podaci o pokrivenosti zaposlenih kolektivnim ugovorima... Nevidljivost prekarnog rada rezultat je netransparentnog rada institucija u čijoj je nadležnosti pružanje uvida u podatke značajne za ovu oblast (Ministarstvo za rad, zapošljavanje,

Fotografija: Robert Fai

boračka i socijalna pitanja, Republički zavod za statistiku, Ministarstvo finansija, ...).

U izveštaju institucije kojoj bi radnici trebali da se obrate zbog zaštite svojih prava, Inspektorat za rad, za 2012. piše:

„Vrlo su česti otkazi ugovora od strane poslodavca zaposlenima kao tehnološkim viškovima, uz odricanje zaposlenog od pripadajuće otpremnine. Ovaj slučaj prestanka radnog odnosa često predstavlja jedini izlaz kako za poslodavca da se oslobodi zaposlenog na neodređeno vreme zbog teške finansijske situacije u kojoj se nađe, a i zaposlenom da napusti radni odnos, uz mogućnost da ostvari pravo na novčanu naknadu za vreme nezaposlenosti kod Nacionalne službe za zapošljavanje.“

Izveštaj se još uvek nalazi na sajtu Ministarstva, verujem da su u Inspektoratu i danas ljudi koji su ga pisali, neobavešteni da u Ustavu Republike Srbije piše: „Svako ima pravo na poštovanje dostojanstva svoje ličnosti na radu, bezbedne i zdrave uslove rada, potrebnu zaštitu na radu, ograničeno radno vreme, dnevni i nedeljni odmor, plaćeni godišnji odmor, pravičnu naknadu za rad i na pravnu zaštitu za slučaj prestanka radnog odnosa. Niko se tih prava ne može odreći.“ (član 60.). Pitanje je samo kome da se obrate stotine hiljada radnica i radnika u Srbiji kojima su navedena prava uskraćena pa zato i ne mogu da ih se odreknu ●

Fotografija: Robert Fai

Rad na crno, mobing, diskriminacija su postali vidljivi na svakom koraku, prekarizacija je zahvatila celu Srbiju. Nedostatak novih radnih mesta za otpuštene radnice tokom privatizacija i generacije mladih koje su stasale u zadnjim decenijama stvorile su uslove poslodavcima da ucenjuju radnice, jer uvek ima onih koje će biti prinuđene da sve to trpe kako bi zaradile bar neku crkavicu za svoje porodice - **ROZA udruženje za radna prava žena**

Prekarni rad - Nestandardni oblici rada u formalnom i neformalnom sektoru čiji je ključni aspekt nesigurnost (neizvesnost) zaposlenja. Prekarni rad je definisan na osnovu vrste angažovanja i uslova rada - **Fondacija Centar za demokratiju**

U procesima liberlane tranzicije uništena je nekada moćna zrenjaninska privreda, umesto velikog industrijskog centra naš grad je pretvoren u oazu jeftine radne snage. Dok je nekad industrija činila najznačajniji deo privrede, danas su to preduzeća manufakturnog tipa u kojima postoji visok stepen eksploatacije i obespravljenosti zaposlenih. U naročito teškom položaju su žene - **Zrenjaninski socijalni forum**

URL: zsf.rs

FB: facebook.com/zrenjaninkisocijalniforum

TW: twitter.com/Zr_SF

YT: youtube.com/c/ZrenjaninskiSocijalniForum

E-mail: zsf023info@gmail.com

Ovaj bilten je deo projekta 'U borbi za socijalističku alternativu u Zrenjaninu / Solidarno delovanje na jačanju socijalnog pokreta u Zrenjaninu i Srbiji' koji realizuje Zrenjaninski socijalni forum uz podršku kancelarije Roza Luksemburg fondacije za jugoistočnu Evropu.

